

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра історії України та археології

СИЛАБУС

нормативної навчальної дисципліни

**«Українські землі в європейській геополітиці (друга половина XIV – перша
половина XVII століття)»**

(назва дисципліни)

підготовки бакалаврів

(назва освітнього рівня)

спеціальності 014 «Середня освіта (Історія)»

(шифр і назва спеціальності)

освітньо-професійної програми

«Історія, правознавство, суспільствознавство»

(назва освітньо-професійної освітньо-наукової/освітньо-творчої програм)

та

спеціальності 032 «Історія та археологія»

(шифр і назва спеціальності)

освітньо-професійної програми

«Історія, європеїстика, археологія»

(назва освітньо-професійної освітньо-наукової/освітньо-творчої програм)

Силабус навчальної дисципліни «Українські землі в європейській геополітиці (друга половина XIV – перша половина XVII століття)» підготовки бакалавра, галузі знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальності 032 «Історія та археологія», за освітньою програмою «Історія, європейстика, археологія» та галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта (Історія)», за освітньою програмою «Історія, правознавство, суспільствознавство».

Розробник: кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та археології Денисюк Василь Іванович

Силабус навчальної дисципліни затверджено на засіданні кафедри історії України та археології

протокол № ___ від _____ 202_ р.

Завідувач кафедри: _____ (підпис) (_____) (прізвище, ініціали.)

I. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	Галузь знань – 03 «Гуманітарні науки» Спеціальність – 032 «Історія та археологія» Галузь знань – 01 «Освіта/Педагогіка» Спеціальність – Середня освіта (Історія) Освітній ступінь – бакалавр	Вибіркова
Кількість годин/кредитів 4 / 120		Рік навчання <i>четвертий</i>
		Семестр <i>восьмий</i>
		Лекції 20 год.
		Практичні (семінарські) 18 год.
		Самостійна робота 74 год.
ІНДЗ: <u>немає</u>	Консультації 8 год.	
		Форма контролю: залік

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Заочна форма навчання	Галузь знань – 03 «Гуманітарні науки» Спеціальність – 032 «Історія та археологія» Галузь знань – 01 «Освіта/Педагогіка» Спеціальність – Середня освіта (Історія) Освітній ступінь – бакалавр	Вибіркова
Кількість годин/кредитів 4 / 120		Рік навчання <i>п'ятий</i>
		Семестр <i>дев'ятий</i>
		Лекції 10 год.
		Практичні (семінарські) 10 год.
		Самостійна робота 86 год.
ІНДЗ: <u>немає</u>	Консультації 14 год.	
		Форма контролю: залік

II Інформація про викладача

ППП – Денисюк Василь Іванович.

Посада – доцент кафедри історії України та археології.

Контактна інформація: номер мобільного телефону – 0663893490, електронна адреса – denysyuk.vasyl@eenu.edu.ua.

Посилання на розклад <http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi>

III. Опис дисципліни

1. Анотація курсу. Навчальна дисципліна спрямована на формування у студентів розуміння взаємозв'язку історичного розвитку українських земель вказаного періоду з природним середовищем, а також міжнародними відносинами регіону. Заплановано вивчення тогочасного природного середовища як основної бази розвитку суспільства з одного боку, та важливості антропогенного впливу на його розвиток.
  2. Пререквізити (попередні курси, на яких базується вивчення дисципліни). Навчальна дисципліна спирається на знання та компетентності, які були засвоєні студентами під час вивчення дисциплін «Давня і середньовічна історія України», «Історія української культури», «Історія країн Центральної та Південної Європи середніх віків та нового часу».
- Постреквізити (дисципліни, для вивчення яких потрібні знання, уміння і навички, що здобуваються після закінчення вивчення даної дисципліни). Навчальна дисципліна завершить вивчення блоку дисциплін за спеціалізацією «Давня і середньовічна історія України та методика навчання» у студентів спеціальності «Середня освіта (Історія)» та за спеціалізацією «Давня і середньовічна історія України» у студентів спеціальності «Історія та археологія».
3. Мета і завдання навчальної дисципліни. Мета курсу – сформувані у студентів комплексне уявлення про становище українських земель в геополітиці регіону в другій половині XIV – першій половині XVII ст. Завдання: сформувані у студентів розуміння основних категорій геополітики; разом із студентами проаналізувати закономірності розвитку

регіону у геополітичному аспектові; сформувати у студентів розуміння основних закономірностей розвитку українських земель в означений період у контексті геополітичного розвитку регіону.

4. Результати навчання (Компетентності).

Загальні компетентності:

- Володіння рідною мовою, сучасними засобами зв'язку та основами комп'ютерної грамотності для ефективного забезпечення інформаційної підтримки проведення наукового дослідження, уможливлення міждисциплінарних та професійних комунікацій;
- Здатність до спілкування, роботи в команді, самокритики, самодисципліни, використання різних кодів і засобів спілкування;
- Здатність до практичного застосування нових ідей, пропозицій, освітніх практик з метою цілеспрямованого вдосконалення, безперервного і самоорганізованого навчання.

Фахові компетентності:

- Здатність визначати закономірності формування ресурсного потенціалу українських земель у другій половині XIV – першій половині XVII століття;
- Здатність аналізувати особливості взаємозв'язку українських земель з Великим Степом та Польським королівством і Великим князівством Литовським;
- Здатність виявляти вплив іноземних держав на геополітичне становище та розвиток українських земель у другій половині XIV – першій половині XVII століття;
- Здатність формулювати власні авторські висновки, пропозиції та рекомендації.

5. Структура навчальної дисципліни.

Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ.	Сам. роб.	Конс.	Форма контролю / Бали
Змістовий модуль 1.						
Теоретико-методологічні аспекти проблеми українських земель в європейській геополітиці.						
Тема 1. Теоретико-методологічні основи геополітики	10	2		7	1	

Тема 2. Природні ресурси та географічне середовище українських земель.	10	2		7	1	
Тема 3. Центральньо-Східна Європа як геополітичний регіон у XIV – першій половині XVII ст.	17	2	4	10	1	ДС, ДБ / 12
Тема 4. Великий Кордон	17	2	4	10	1	ДС, ДБ / 12
Бали за результатами поточного оцінювання						12
Бали за активність						8
Модульна контрольна робота № 1.						МКР/30
Разом за модулем	54	8	8	34	4	50
Змістовий модуль 2.						
Вузлові проблеми українських земель в європейській геополітиці						
Тема 5. Боротьба за спадщину руських князівств у середині XIV ст. «Збирання руських земель».	11	2	2	6	1	ДС, ДБ / 12
Тема 6. Українські землі у контексті геополітичного зближення Польського королівства та Великого князівства Литовського	11	2	2	6	1	ДС, ДБ / 12
Тема 7. Династії та геополітика	8	2		5	1	
Тема 8. Союзи та війни держав	11	2	2	6	1	ДС, ДБ / 12
Тема 9. Економіка та геополітика	10	2	2	6		ДС, ДБ / 12
Тема 10. Геополітичні аспекти Української національно-визвольної революції середини XVII ст.	8		2	6		ДС, ДБ / 12
Тема 11. Крим у геополітиці держав регіону.	7	2		5		
Бали за результатами поточного оцінювання						12
Бали за активність						8
Модульна контрольна робота № 2.						МКР/30
Разом за модулем	66	12	10	40	4	50
Всього годин/Балів	120	20	18	74	8	100

Заочна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ.	Сам. роб.	Конс.	Форма контролю / Бали
Змістовий модуль 1.						
Теоретико-методологічні аспекти проблеми українських земель в європейській геополітиці.						
Тема 1. Теоретико-методологічні основи геополітики	12	2		8	2	
Тема 2. Природні ресурси та географічне середовище українських земель.	11	2		8	1	
Тема 3. Центральньо-Східна Європа як геополітичний регіон у XIV – першій половині XVII ст.	16		2	12	2	ДС, ДБ / 12

Тема 4. Великий Кордон	16		2	12	2	ДС, ДБ / 12
Бали за результатами поточного оцінювання						12
Бали за активність						8
Модульна контрольна робота № 1.						МКР/30
Разом за модулем	55	4	4	40	7	50
Змістовий модуль 2.						
Вузлові проблеми українських земель в європейській геополітиці						
Тема 5. Боротьба за спадщину руських князівств у середині XIV ст. «Збирання руських земель».	9	2		6	1	
Тема 6. Українські землі у контексті геополітичного зближення Польського королівства та Великого князівства Литовського	9		2	6	1	
Тема 7. Династії та геополітика	11			10	1	
Тема 8. Союзи та війни держав	9		2	6	1	ДС, ДБ / 12
Тема 9. Економіка та геополітика	9	2		6	1	
Тема 10. Геополітичні аспекти Української національно-визвольної революції середини XVII ст.	9		2	6	1	ДС, ДБ / 12
Тема 11. Крим у геополітиці держав регіону.	9	2		6	1	
Бали за результатами поточного оцінювання						12
Бали за активність						8
Модульна контрольна робота № 2.						МКР/30
Разом за модулем	65	6	6	46	7	50
Всього годин/Балів	120	10	10	86	14	100

Форма контролю*: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ/К – розв’язування задач/кейсів, ІНДЗ/ІРС – індивідуальне завдання/індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР/КР – модульна контрольна робота/ контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору тощо.

Форма і зміст таблиці може бути видозмінена, на розгляд кафедри

6. Завдання для самостійного опрацювання (для денної форми навчання – 58 год, для заочної форми навчання – 86 год)

Тема 1. Теоретико-методологічні основи геополітики. (ДФН – 7 год, ЗФН – 8 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

Тема 2. Природні ресурси та географічне середовище українських земель.

(ДФН – 7 год, ЗФН – 8 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

Тема 3. Центрально-Східна Європа як геополітичний регіон у XIV – першій половині XVII ст. (ДФН – 10 год, ЗФН – 12 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

Тема 4. Великий Кордон. (ДФН – 10 год, ЗФН – 12 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

Тема 5. Боротьба за спадщину руських князівств у середині XIV ст. «Збирання руських земель». (ДФН – 6 год, ЗФН – 6 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

Тема 6 Українські землі у контексті геополітичного зближення Польського королівства та Великого князівства Литовського. (ДФН – 6 год, ЗФН – 6 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

Тема 7. Династії та геополітика. (ДФН – 5 год, ЗФН – 10 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

Тема 8. Союзи та війни держав. (ДФН – 6 год, ЗФН – 6 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

Тема 9. Економіка та геополітика. (ДФН – 6 год, ЗФН – 6 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

Тема 10. Геополітичні аспекти Української національно-визвольної революції середини XVII ст.. (ДФН – 6 год, ЗФН – 6 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

Тема 11. Крим у геополітиці держав регіону. (ДФН – 5 год, ЗФН – 6 год.)

Опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу.

Опрацювання теми за навчальною літературою.

IV. Політика оцінювання

Політика викладача щодо студента (*щодо відвідування занять, наприклад*). Викладач 1) зобов'язується ставитися до студента з повагою, вимагаючи взаємності, 2) намагатиметься формувати атмосферу довіри та доброзичливості. Порушення дисципліни з боку студента буде викликати реакцію відповідно до Правил внутрішнього порядку університету. Порушенням дисципліни з боку студента будуть вважатися: 1) систематичні пропуски та запізнення більше ніж на 10 хвилин на заняття з дисципліни, 2) неадекватна та девіантна поведінка на заняттях.

Політика щодо академічної доброчесності. Підготовка до практичних (семінарських) занять потребуватиме відповідального ставлення у роботі з літературою та джерелами, з яких буде взято інформацію (в тому числі посилання). Недобросовісне ставлення студента щодо академічної доброчесності може негативно впливати на оцінку.

Політика щодо дедлайнів та перескладання. За погодженням з викладачем часу і місця, пропущені за поважними причинами практичні заняття можна перездати не пізніше, ніж через 3 дні після проведення останнього практичного

заняття і не пізніше ніж за 2 дні до завершення семестру. Форма перездачі пропусків погоджується з викладачем (може бути дистанційно).

Поточний контроль (мах - 40 балів)		Модульний контроль (мах - 60 балів)		Загальна кількість балів
Модуль 1		Модуль 2		
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	МКР 1	МКР 2	
12 балів як середнє арифм. + 8 балів за активність	12 балів як середнє арифм. + 8 балів за активність	30	30	100

До поточної модульної оцінки додаються бали за активну навчальну діяльність протягом семестру:

- 8 балів додаються, якщо на 75% практичних занять студент отримав позитивну оцінку або доповнення;
- 3 бали додаються, якщо на 25 % практичних занять студент отримав позитивну оцінку або доповнення.

V. Підсумковий контроль

Підсумкова форма контролю – залік. Результати заліку оцінюються в межах 60 балів. Складання заліку не є обов'язковим. Якщо студент отримав не менше 60 балів протягом семестру, він може не здавати залік. Залік проходить усно.

VI. Шкала оцінювання

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	
Оцінка	
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 - 81	Добре
67 -74	Задовільно
60 - 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

VI. Рекомендована література та інтернет-ресурси

1. Балух А. В. «Шипинская земля»: истоки и судьба. *Stratum Plus*. 2010. № 6. С. 27–40.
2. Васильев А. В., Автушенко М. Н. Загадка Княжества Феодоро. М.: Библикс, 2006. 416 с. URL: <http://www.krimoved-library.ru/books/zagadka-knyazhestva-feodoro.html> (дата звернення: 24.09.2020).
3. Варонін В. А. З гісторыі ўзаемаадносін Вялікага Княства Літоўскага з татарамі ў канцы XV – першай трэці XVI ст.: Хан Шыг-Ахмат. *Studia historica Europae Orientalis. Исследования по истории Восточной Европы*. 2011. № 4. С. 127–150. URL: <https://www.twirpx.com/file/1208816/> (дата звернення: 24.09.2020).
4. Войнарівський А. Поділля в системі торговельно-економічних зв'язків Євро-Азійського простору : Автореф. дис. на здоб. н. ст. к. і. н. К, 2019. 24 с. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D26.053.02/Voynarovsky.pdf (дата звернення: 24.09.2020).
5. Волощук М. Середньовічна Литва та литовці очима угорського актового документу XIV ст. *Ukraina Lithuanica : студії з історії Великого князівства Литовського*. К., 2015. Т. 3, С. 261–273.
6. Войтович Л. Тевтонський орден у політиці Галицько-Волинського князівства. *Український історичний журнал*. 2010. № 6. С. 4–17. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=journal_2010_6_4 (дата звернення: 24.09.2020).
7. Вус О. В. Оборонна доктрина Візантії у Північному Причорномор'ї: інженерний захист Таврики та Боспора в кінці IV – на початку VII ст. Львів: Тріада Плюс, 2010. 304 с.
8. Головка О. Давня Русь в системі Byzantine Commonwealth. *Східний світ*. 2003. № 1. С. 44–59. URL: <https://byzantina.wordpress.com/2011/08/15/golovko/> (дата звернення: 24.09.2020).
9. Головка О. Волинь і Галичина в державнополітичному розвитку Центрально-Східної Європи (IX – перша половина XIII ст.) : Автореф. дис. на здоб. н. ст. д. і. н. 07.00.02 – Всесвітня історія. Львів, 2006. 34 с.
10. Головка О.Б. Давня Русь і хрестові походи. *Східний світ*. 2000 р. Вип.2. Київ, 2001. С. 20–27. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Holovko_Oleksandr/Davnia_Rus_ta_khrestovi_pokhody/ (дата звернення: 24.09.2020).
11. Горін Н. Історіографія зовнішньоекономічних зв'язків України. *Історія нар. госп-ва та екон. думки України*. 2017. Вип. 50. С. 209–248.
12. Гумилёв Л. Н. Древняя Русь и Великая степь. М.: Астрель, 2012. 839 с.

13. Дейвіс Н. Європа: Історія / Пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. К., Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 1080 с.
14. Дятлов В. О. Реформи і Реформація в Німеччині (XV–XVI століття). Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2010. 308 с.
15. Дністрянський М. Праці С. Рудницького і Ю. Липи в контексті Європейської політико-географічної думки. *Історія української географії*. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. 2000. Випуск 2. С. 73–77.
16. Зуборева Г.Ф. Наименования Московских царей XVI-XVII вв. (Титулярный и неофициальные названия). *Вестник Московского государственного областного университета*. Серия: Русская филология. 2010. № 2. С. 79–83.
17. Еманов А., Попов А. Итальянская торговля на Черном море в XIII–XV вв. *Торговля и мореплавание в бассейне Черного моря в древности и в средние века*. Ростов-на-Дону: РГПИ, 1988. URL: http://annales.info/blacksea/small/emanov_88.htm (дата звернення: 24.09.2020).
18. История Молдавской ССР с древнейших времен до наших дней. / Отв. ред. В. И. Царанов. Кишинева: Штиинца, 1984. 766 с.
19. Івашко Р. Становлення Римо-католицької єпископської та митрополичої кафедр у королівстві Русі в середині XIV – на початку XV століття. *Княжа доба: історія і культура*. 2014. Вип. 8. С. 326–338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdik_2014_8_19 (дата звернення: 24.09.2020).
20. Киракос Г. История Армении / Перевод с древнеармянского, предисловие и комментарий Л. А. Ханларян. М.: Наука, 1976. 146 с.
21. Ковалёв А. В. Энциклопедия завоеваний: «Descriptio Europae Orientalis» в рамках европейской геополитики начала XIV века. *Studia historica Europae Orientalis. Исследования по истории Восточной Европы*. 2011. № 4. С. 66–79. URL: <https://www.twirpx.com/file/1208816/> (дата звернення: 24.09.2020).
22. Колесницкий Н.Ф. «Священная Римская империя»: притязания и действительность. М.: Наука, 1977. 212 с. URL: <https://na5ballov.pro/lib/evropa/588-kolesnickiy-nf-svyaschennaya-rimskaya-imperiya-prityazaniya-i-deystvitelnost.html> (дата звернення: 24.09.2020).
23. Константин Багрянородный. Об управлении империей. / Перевод Г. Литаврина. Москва: Наука, 1991. URL: http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Konst_Bagr_2/index.phtml?id=6412 (дата звернення: 24.09.2020).
24. Крисаченко В. С., Мостяев О. І. Україна: природа і люди. К.: Ін-т філософії НАН України, 2000. 492 с. URL: <http://www.ndiu.org.ua/images/book/22.pdf> (дата звернення: 24.09.2020).
25. Кузь А. «Inuentarium rerum armorum et munitioinum...» (Опис військового озброєння Кафи 1474 р.). *Питання історії України*. 2011. Т. 14. С. 204–212. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kuz_Anatolii/Inuentarium_rerum_armorum_et_mun

- [itionum Opys viiskovoho ozbroiennia Kafy 1474 r/](#) (дата звернення: 30.09.2020).
26. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. К.: Наукова думка, 1971. 174 с.
  27. Леп'явко С. Великий кордон як фактор формування українського козацтва (XVI ст.). Запоріжжя: РА Тандем, 2001. 64 с. URL: <http://www.cossackdom.com/book/bookkordon.html>
  28. Литаврин Г.Г., Янин В.Л. Некоторые проблемы русско-византийских отношений IX – XV вв. *История СССР*. 1970. № 4. С. 32–54.
  29. Оболенский Д. . Византийское Содружество Наций. Шесть византийских портретов. М.: Янус-К, 1998. 655 с. URL: http://reosh.ru/wp-content/uploads/2016/03/Оболенский-Д._Византийское-содружество.-Шесть-византийских-портретов.pdf (дата звернення: 24.09.2020).
  30. Почекаев Р.Ю. Цари ордынские. Биографии ханов и правителей Золотой Орды. СПб.; М.: Евразия, 2012. 408 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/604235/>.
  31. Почекаев Р., Почекаев И. Властительницы Евразии. История и мифы о правительницах тюркомонгольских государств XIII–XIX вв. СПб.; М.: Евразия, 2017. 384 с.
  32. Почекаев Р. Узурпаторы и самозванцы «степных империй». История тюрко-монгольских государств в переворотах, мятежах и иностранных завоеваниях. СПб.; М.: Евразия, 2016. 378 с.
  33. Прицак О. Походження Русі: стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). Т. 1. К.: НАН України, Інститут сходознавства ім. А. Кримського, 1997. 1074 с.
  34. Путешествия в восточные страны Плато Карпини и Рубрука. Редакция, вступительная статья и примечания Н.П. Шастиной. М.: Гос. изд-во геогр. лит-ры. 1957. 272 с. URL: <http://kronk.spb.ru/library/1957-m-pvspkr.htm> (дата звернення: 24.09.2020).
  35. Удальцова З.В., Шапов Я.Н., Гутнова Е.В., Новосельцев А.П. Древняя Русь – зона встречи цивилизаций. *Вопросы истории*. 1980. № 7. С. 41.
  36. Рудницький С. Руські землі польської корони при кінці XV в. Ворожі напади й організація пограничної оборони». *Записки наук. тов. ім. Шевченка*. Т. 31–32. 1899 р. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rudnytskyi_Stepan/Ruski_zemli_polskoi_korony_pr_y_kintsi_XV_v_Vorozhi_napady_i_organizatsyia_pohranychnoi_oborony.pdf (дата звернення: 24.09.2020).
  37. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. Берлін: Укр. Слово, 1923. 282 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2403086/>
  38. Свежинский В. Балты и балтские диалекты в древней Беларуси. *Деды*. № 9. 2012. С. 217–232. URL: http://pawet.net/library/history/bel_history/_articles/svezinski/Свежинский_В._Б

- [алты и балтские диалекты в древней Беларуси.html](#) (дата звернення: 24.09.2020).
39. Сидоренко О. Українські землі в міжнародній торгівлі (IX – середина XVII ст.). К.: Наукова думка, 1992. 332 с.
  40. Скочиляс І. Галич після Галича: Пони́ззя (Русо–Влахія) у XII–XIV століттях та утворення Молдавського князівства. Княжа доба: історія і культура. Львів, 2011. Вип. 5. С. 29–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdik_2011_5_4.
  41. Скрынников Р. Самозванцы в России в начале XVII в. Григорий Отрепьев. Новосибирск: Наука, 1990. 224 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/914347/> (дата звернення: 24.09.2020).
  42. Скрынников Р. Переписка Грозного и Курбского. Парадоксы Эдварда Кинана. Л., 1973. 134 с.
  43. Скрынников Р. Третий Рим. СПб.: Дмитрий Буланин, 1994. 315 с. URL: http://www.vixri.com/d/SKRYNNIKOV%20R.%20G.%20_%20TRETII%20RIM.pdf (дата звернення: 24.09.2020).
  44. Соколов Н.П. Образование Венецианской колониальной империи. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1963. 546 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/222414/> (дата звернення: 24.09.2020).
  45. Тищенко К. Правда про походження українців. Дзеркало тижня. 2013. № 50. 13–20 грудня. URL: <https://i.tyzhden.ua/content/files/tyzhden/book%2016.pdf> (дата звернення: 24.09.2020).
  46. Торгівля на Україні (XIV – сер. XVII ст.). Волинь і Наддніпрянщина. К.: Наукова думка, 1990. 408 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kravchenko_Volodymyr/Torhivlia_na_Ukraini_XIV_seredyna_XVII_stolittia_Volyn_i_Naddniprianschyna/ (дата звернення: 24.09.2020).
  47. Томілович Л.В.. Наддніпрянська ланка торгового шляху схід-захід в XIII – середині XVI ст. *Vita Antiqua*, 1999. № 2. С. 215–222. URL: <http://vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/25VA2tomilovych.pdf> (дата звернення: 24.09.2020).
  48. Українське козацтво: витоки, еволюція, спадщина. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 500-річчю українського козацтва (Київ – Дніпропетровськ, 13–17 травня 1991 р.). У трьох випусках. Випуск III. Київ: Інститут історії України, 1993. 176 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2621847/> (дата звернення: 24.09.2020).
  49. Фадеева Т. М., Шапошников А. К. Княжество Феодоро и его князья. Симферополь: Бизнес-Информ, 2005. 295 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/822102/> (дата звернення: 24.09.2020).
  50. Хорошев А.С. Политическая история русской канонизации. (XI–XVI вв.) М.: Издательство МГУ, 1986. 207 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/532309/grant/>.

51. Черкас Б. Токтамиш – Вітовт. З історії політичного союзу кінця XIV ст. *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського*. Т. III. К., 2015. С. 31–43. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Cherkas_Borys/Toktamyskh_Vitovt_Z_istorii_politychnoho_soizu_kintsia_XIV_st.pdf (дата звернення: 24.09.2020).
52. Черкас Б. Політична ситуація на українських землях в контексті політики Золотої Орди 1312–1322 рр. *Ukraina Lithuanica*. 2017. Т. 4. С. 16. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=UkrL_2017_4_4 (дата звернення: 24.09.2020).
53. Черкас Б.В. Служиві татари в обороні українських земель Великого князівства Литовського XV—XVI століть. *Надчорномор'я у IX ст. до н.е. – на початку XIX ст.: студії з історії та археології*. 2007. № 1. С. 144–148. URL: <http://history.org.ua/JournALL/nad/1/10.pdf> (дата звернення: 24.09.2020).
54. Черкас Б. Політична криза в Кримському ханстві і боротьба Іслам-Гірея за владу в 20-30-х роках XVI ст. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. 2000. 1. С. 97–118. URL: <http://history.org.ua/JournALL/uacenter/1/8.pdf> (дата звернення: 24.09.2020).
55. Черкас Б. Політичні відносини Великого князівства Литовського з Кримським ханатом у 1533–1540 рр. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. 2003. 3. С. 117–128. URL: <http://history.org.ua/JournALL/uacenter/3/7.pdf> (дата звернення: 24.09.2020).
56. Черкас Б. Україна під час Стародубської війни 1534–1537 років. *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. 2006. 6. С. 214–226. URL: <http://history.org.ua/JournALL/uacenter/6/7.pdf> (дата звернення: 24.09.2020).
57. Черкас Б. В. VII Міжнародна наукова конференція в рамках проекту «Colloquia Russica» «Русь і світ кочівників (друга половина IX–XVI ст.)». *Український історичний журнал*. 2017. № 5. С. 214. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/130887> (дата звернення: 24.09.2020).
58. Шпулер Б. Золотая Орда. Монголы в России. 1223–1502 гг. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2016. 500 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2377270/> (дата звернення: 24.09.2020).
59. Усачев А. Третий Рим или Третий Киев? (Московское царство XVI в. в восприятии современников). *Общественные науки и современность*. 2012. № 1. С. 69–87. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2015/04/05/1251182835/Usachyov.pdf> (дата звернення: 24.09.2020).

Інтернет-ресурси

60. <https://cyberleninka.ru>
61. <http://history.org.ua/uk>
62. <https://www.twirpx.com>